

Svensk fäbodkultur och utmarksbruk

KULTURARV

MÅNGFALD

FRAMTID

Immateriellt
kulturarv
utsett av Unesco

Redaktör: Jers Kristin Lissel

redaktion@fabod.se

072-948 39 17

Tryck: Reklamab, Edsbyn

Ansvärg utgivare: Peter Helander

Redaktion: redaktion@fabod.se

Tidskriften Svensk fäbodkultur och utmarksbruk utkommer till medlemmar i FSF org.nr. 802421-3152 ISSN 2003-2307

Om inte annat anges så är artiklarna författade av redaktionen. Åsikter i artiklar som inte signerats av styrelsen är inte med automatik förbundets åsikter.

För medlemskap betala 300 kr per person, organisation eller företag eller 500 kr per familj utan begränsning av antal personer i hushållet. Varje sådant medlemskap ger en röst vid årsstämman.

Övriga kan beställa tidskriften för 100 kr/styck eller prenumerera via sin förening 200 kr/per år Sätt in aktuell avgift på bankgiro 5243-8538 eller swisha 123 109 20 22

Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk

(FSF) www.fabod.se

Ordförande Peter Helander

073-072 86 27 ordforande@fabod.se

Ledamot Perjos Lars Halvarsson

073-028 00 01

Ledamot Marika Kaspergård

073-808 60 66

Ledamot Ingela Käreskog

070-570 07 58

Ledamot Jers Kristin Lissel

072-948 39 17

Ledamot Åsa Regnander-Dahl

070-369 97 37

Ledamot Erik Samuelsson

073-821 35 22

Ledamot Carin Walldin

070-573 43 55

Ledamot Mårten Wikner

073-939 94 27

Ekonomi Lena Åkerlind

070-350 80 66 ekonomi@fabod.se

Revisorer Erik Sundin och Åke Eriksson

revisorer@fabod.se

Valberedning består fem ledamöter samt en suppleant.

Gruppmail: valberedning@fabod.se

De regionala fäbodföreningarna är medlemmar i förbundet och har en viktig roll för regional intressebevakning, aktiviteter och kontakter med fäbodbrukare, fäbodägare och fäbodlag och andra intresserade.

Dalarnas Fäbodbrukarförening, DFBF

dfbf@fabod.se

Föreningen Värmlands Säterkultur, FVS

varmlandsaterkultur@fabod.se

Värmlands Säterbrukarförening, VSBF

varmlandsbf@gmail.com

Gävleborgs Fäbodförening, GFF

gff@fabod.se

Jämtland och Härjedalens Fäbodförening, JHFF

jhf@fabod.se

Fram- och baksida: Foto Victoria Törnqvist.

TIPSA

Vet du något fäbodrelaterat du tycker att vi borde skriva om? Tipsa redaktionen på redaktion@fabod.se

Grattis alla som stöttar fäbodbruket!

Fäbodbruket är en månghundraårig tradition som speglar Sveriges agrara historia och relation till naturen. Genom att nyttja skogens resurser och betesmarker i avlägsna områden har fäbodbruket utgjort en hållbar och kretslopps-baserad form av jordbruk, där djurhållning och hantverk kombinats. Idag är det en levande kulturform som både förvaltar biologisk mångfald och bär på ett unikt kulturarv.

Ansökan om att inkludera fäbodbruket på Unesco:s lista över immateriella kulturarv var ett viktigt första steg för att skydda och främja denna tradition. Fäbodbrukets särpräglade praxis – från mjölkning och ystning till hantverk och folkmusik – är en unik del av den svenska och nordiska kulturhistorien. Det handlar inte bara om en ekonomisk aktivitet utan också om ett sätt att leva, en samman-smältning av kunskap, tekniker och sedvänjor som förts vidare genom generationer.

En central aspekt av fäbodbruket är dess bidrag till den biologiska mångfalden. Genom betesdrift på skogsmarker skapas unika biotoper som annars riskerar att försvinna i moderna jordbrukssystem. Detta bidrar till bevarandet av arter som är beroende av dessa

livsmiljöer. Samtidigt är traditionen hotad av urbanisering, förändrade levnadsvanor och regleringar som inte alltid tar hänsyn till småskaliga och kulturellt förankrade verksamheter.

Att nu ha fått fäbodbruket erkänt som immateriellt kulturarv kommer inte bara att stärka dess status utan även ge internationellt erkännande och stöd för att säkerställa dess överlevnad. Det kommer också att bidra till att sprida kunskap om traditionens betydelse, inte bara för Sverige utan för globala ansträngningar att bevara kulturarv och hållbara metoder.

Genom att skydda fäbodbruket stärker vi vår kulturella identitet, värnar om ekologisk hållbarhet och belyser hur lokala traditioner kan bidra till globala utmaningar. Unesco:s erkännande innebär en milstolpe för fäbodbrukets framtid och för alla som arbetar för att bevara vårt gemensamma arv.

Alla som arbetat med ansökan till Unesco och alla som stöttat fäbodbruket genom åren ska känna stolthet över vad ni har gjort.

God Jul och Gott Nytt År!

*Peter Helander, ordförande Förbundet
Svensk fäbodkultur och utmarksbruk*

Gut Peter Helander. Foto: privat

Världsarv eller kulturarv?

Detta kan vara något förvirrande – vilket kan ses på en del rubriker i tidningar eller andra medier. Visst kan man kalla fåbodkulturen för ett världsarv, men inte att det blir listat som ett.

När vi talar om *världsarv* menar vi något som är upptaget på världsarvslistan inom ramen för Världsarvskonventionen (egentligen *Unescos konvention om skydd för världens kultur- och naturarv*). Det är inte till den konventionen som svenska och norska regeringen har lämnat in en nominering, det är till *Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet* (initialt kallades den *Unescos konvention om skydd för det immateriella kulturarvet* – i analogi med världsarvskonventionen). Fåbodkulturen är alltså inte nominerad till att bli utsedd till världsarv.

SKILLNAD PÅ KONVENTIONERNA?

Vi har därmed två aktuella Unescokonventioner, världsarvskonventionen och den om det immateriella kulturarvet. Världsarvskonventionen från 1972 listar monument, byggnader eller platser av enastående universellt värde ("outstanding universal value"), det vill säga något materiellt som också är unikt och enastående. Konventionen om trygghet av det immateriella kulturarvet fokuserar på andra sidan på det immateriella, det vill säga något som man inte fysiskt kan ta på. Det inkluderar sång, berättande, kunskap, föreställningar, etc. – det som gör att vi kan förhålla oss till det materiella. En annan skillnad är att världsarvskonventionen fokuserar på det unika medan den immateriella konventionen riktar in sig på det representativa, det man känner igen och identifierar sig med (även om det också är ett visst mått av unikt i det som listas).

VARA ELLER BLI ETT IMMATERIELLT KULTURARV?

Den nämns ibland att fåbodkulturen är på väg att bli ett immateriellt kulturarv, men den är redan sedan länge ett immateriellt såväl som ett materiellt kulturarv. Det materiella inbegriper byggnaderna, redskapen och landskapet samt djuren. Den rika immateriella fåbodkulturen på andra sidan är det som nu har blivit upptagen på Unescos internationella lista över immateriella kulturarv som är representativa för mänskligheten, det vill säga något som människor över hela jorden kan känna igen sig i. Konventionens syfte är att värna det immateriella kulturarvet, men samtidigt även skapa en känsla av inkludering och samhörighet.

"Kulturen är det som ger liv åt fåboden, utan den skulle fåboden bara vara en samling byggnader i en utmark någonstans, minnen från en gångens tid, idag förpassade till ett museiföremål."

FÅBODBRUKET ELLER FÅBODKULTUREN?

Vad gäller inkludering och samhörighet så handlar nomineringen om fåbodkulturen i sin helhet – inte bara fåbodbruket. Det innebär att den inkluderar hanteringen av betesdjur, mjölk och foder, mathantverk, gästvänlighet, vallmusik, lockrop, berättande, slöjd, etc. Allt det som tillsammans hör fåbodlivet till. Kulturen är det som ger liv åt fåboden, utan den skulle fåboden bara vara en samling byggnader i en utmark någonstans, minnen från en gångens tid, idag förpassade till ett museiföremål. Och det är precis det

som riskerar att hända med de fåbodarna vi idag har kvar. En efter en droppar brukarna av och om ingen tar vid fanan, kommer vi om bara någon generation att stå där utan någon aktiv fåbod kvar. Fåbodkulturen är det levande, det som i dagsläget är i störst behov av skyddande och det är det som nu har blivit listat på Unescos internationella lista.

Håkan Tunón

Håkan Tunón berättar om fåbodkulturen vid riksdagsseminariet den 13 november. Foto: Peter Helander

Grattis från kulturministern

Kulturdepartementet gav redan i december 2021 sitt stöd till vår nominering och ärendet hamnade sedermera på regeringens bord. Nu, när vi nått målet, får vi tacka Kulturdepartementet för deras stöd och passar samtidigt på att ställa några frågor till kulturminister Parisa Liljestrand (M).

VÅRA FRÅGOR

- Hur tänker ministern att Sveriges tillämpning av Unesco:s konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet ska utvecklas under de närmaste åren?
- Hur ser ministern på statens möjligheter, respektive ansvar, för att skapa förutsättning för ett långsiktigt bevarande av det immateriella kulturarvet och särskilt de som har listats internationellt?
- Hur ser ministern på skillnaden i förutsättningar vad gäller bevarande av fäbodbruket mellan Sverige och Norge?
- Fäbodrörelsen har sökt olika stöd för 2025, bland annat från Kulturrådet och från Riksantikvarieämbetet, för att synliggöra och utveckla det immateriella kulturarvet. Kan regeringen att bidra till att vi har större chans att få sökta medel?
- Har ministern något egen relation till fäbodkulturen? Besökt någon fäbod? I så fall, vilken/vilka?

KULTURMINISTER LILJESTRAND

SVARAR VIA SIN PRESSEKRETERARE:

"Statens ansvar är att tillhandahålla strukturer som underlättar synliggörandet av det immateriella kulturarvet. Men grundförutsättningen är att det hålls levande av utövare som för vidare kunskapen. Jag övertygad om att det är engagemang hos den enskilde individen som behöver vara den starkaste drivkraften för att detta utövande ska fortgå, oavsett statens närvaro.

Regeringen varken kan, eller ska påverka myndigheternas beslut om vilka verksamheter och projekt som tilldelas medel. Däremot är immateriellt kulturarv ett givet område inom ramen för exempelvis Riksantikvarieämbetets bidrag till kulturarvsarbete och de redovisar att flertal projekt som kopplar till immateriellt kulturarv fått bidrag.

Fäbodbruket är ett gott exempel på en levande tradition med ett starkt engagemang hos utövare som förs vidare från generation till generation. Det är ett kulturarv som delas med vårt grann-

Parisa Liljestrand, (M) Kulturminister. Foto: Johannes Frandsen Regeringskansliet

"Jag är övertygad om att det är engagemang hos den enskilde individen som behöver vara den starkaste drivkraften."

Riksdagshuset. Foto: Melker Dahlstrand Sveriges riksdag.

"Fäbodbruket är ett gott exempel på en levande tradition med ett starkt engagemang hos utövare som förs vidare från generation till generation."

land Norge, och jag vill tacka alla engagerade utövare i båda länderna som möjliggjort att fäbodbruket nu finns med på Unescos representativa lista över mänsklighetens immateriella kulturarv.

Ert engagemang är helt avgörande, och värt all uppmärksamhet för att fäbodbruket ska fortsätta hållas levande. Stort tack och grattis!"

Redaktionen svarar pressekreteraren och tackar för hjälpen samt att hon skall hälsa kulturministern att hon är välkommen att besöka en fäbod och att vi gärna står till tjänst med att arrangera ett besök.

Hällpetters Maria Bergström

Norsk Seterkultur om hur de ser på utnämningen

Eftersom fåbodkulturen utvecklats och återfinns i både Sverige och Norge, var det inte konstigt att båda länderna i slutänden skickade in ansökan tillsammans. Katharina Sparstad från Norsk seterkultur är en av de som arbetat med frågan och över telefon delar hon med sig av sina tankar om framtiden nu när allt gått i lås.

– Vi tror att säterkulturen kommer få mer positiv uppmärksamhet framöver. Vi vill bland annat använda detta för att till exempel påverka så att det blir reglerat att turismnäringen även måste ta hänsyn till säterbruk och de områden i utmark med djurhållning. Idag har man många andra saker att förhålla sig till, men inte säterbruket, säger hon. Detta hoppas vi kunna utveckla i en dialog med bland andra Visit Norway.

Hon berättar att norska Fellesskapet har gjort ett uttalande om att de vill att säterdriften ska finnas kvar i framtiden, vilket i sin tur i kombination med utnämningen, kan ha en positiv effekt på kulturen och utvecklandet av den.

– I Norge finns det redan ganska så bra ekonomiska stöd att få, i förhållande till hur det ser ut i Sverige, men det behövs även här ändå mer sådana. Det finns de säterbrukare idag som är lite oroliga för att utnämningen ska komma att innebära fler besökare för deras del och det är inte alla med säter som varken har kapacitet till eller vill ta emot dessa. Där måste vi från Norsk seterkultur arbeta med att tona ner de sätrar där besök inte är aktuellt och istället lyfta fram de där det är det så att fokus hamnar på dem.

Hon fortsätter med att förklara att ett steg i detta, som hon kallar för besöksförvaltningsplan, är att göra en interaktiv karta där de sätrar som tar emot besökande finns listade. I förlängningen skulle hon även vilja se att denna inkluderar svenska fåbodar och att forumet blir gränsöverskridande.

– Det är stort att ni i Sverige nu äger ordet ”fåbod” i samband med mat. Jag önskar att vi kunde få till något liknande här i Norge, eller att i alla fall kunna varumärkesskydda ordet på något sätt. Att säter är något positivt som man generellt högaktar i samhället kan man till exempel se i det att den vanliga varianten av norsk crème fraîche – rømme – kallas för

”seterrømme” av det största mejeriet, Tine. Den är inte tillverkad på säter, men har ändå fått det namnet och haft det sedan länge tillbaka.

”De senaste tio åren har vi sett ett enormt ras i antal säterbrukare över landet och den trenden måste vi vända på. Det enda sättet att göra det är att skapa en hållbar och god miljö för de som vill driva säter.”

De har redan nu sett en positiv ökning av uppmärksamhet från skolor och museer att ta in information och utställningar som har att göra med säterkulturen och de har tagit fram ett undervisningspaket som ska delas med skolor runt om i Norge.

– Lika viktigt som det är att utbilda nya säterbrukare, är det att värna om de befintliga.

Det är tufft att vara säterbrukare i Norge, eftersom de som har säter här också ofta är de som bedriver mindre jordbruk och många av dem orkar helt enkelt inte längre. Ekonomin i mjölkbruket är helt enkelt för dålig, vilket leder till att många antingen lägger ner, eller blir del i ett större kooperativt jordbruk, där djuren inte behöver gå på säter på sommaren. De senaste tio åren har vi sett ett enormt ras i säterbrukare över landet och den trenden måste vi vända på. Det enda sättet att göra det är att skapa en hållbar och god miljö för de som vill driva säter, och vi hoppas att den här utnämningen från Unesco ska kunna hjälpa oss på traven där.

Avslutningsvis säger hon att hon också hoppas att samarbetet kring ansökan och sedermera den gemensamma listningen nu ska kunna leda till ett större samarbete mellan våra båda länder.

– Vi har samma tradition, men vi utövar den på lite olika sätt. Detta är i sig en styrka och jag hoppas att vi ska kunna ta vara på den framåt och lära oss av varandra. På så sätt kan vi både se till att säterbruket lever vidare, men även utvecklas, både i Norge och i Sverige!

Jers Kristin Lissel

Telemarkskor på Sparstadsstölen vid Jotunheimen i Norge. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Fem snabba till styrelsen

Peter Helander, Jers Kristin Lissel, Perjos Lars Halvarsson, Ingela Käreskog, Marika Kaspergård, Mårten Wikner. Ej i bild: Carin Wallin, Erik Samuelsson. Foto: Hållpetters Maria Bergström

1. Hur tycker du att vi ska använda oss av utnämningen?

2. På vilket sätt kan utnämningen stärka fåbodkulturen?

3. På vilket sätt kan den enskilde fåbodbrukaren dra nytta av utnämningen?

4. Vad kommer utnämningen att betyda för styrelsens arbete framöver?

5. I och med att det är regeringen som nominerat oss, vilka krav vi kan ställa på våra politiker och tjänstemän?

Peter Helander, Dalarna

1. Vi ska känna stolthet över att vi uppmärksammas och sedan sätta oss ner med myndigheter och beslutsfattare för att diskutera hur vi kan ta hand om utnämningen. Fåbodbrukare ska känna att man har stöd för sin verksamhet genom att man från myndighetshåll agerar mer stöttande och mindre kontrollerande.

2. Utnämningen är ett bevis på att omvärlden ser fåbodkulturen som viktig. Det borde också få genomslag i tillgängliga stöd både genom förenklade regelverk och ekonomiskt.

3. Fåbodbrukare som bedriver besöksverksamhet ska förstås använda utnämningen i sin marknadsföring. Vi bör också lyfta statusen i alla myndighetskontakter. På något längre sikt handlar det om lättnader i regelverk och bättre ekonomiskt stöd.

4. Styrelsen kommer att behöva arbeta strategiskt med beslutsfattare, myndigheter, länsstyrelse m.fl. för att diskutera hur vi tillsammans ska förbättra villkoren för fåbodbruket.

5. Vi kan inte ställa några krav utifrån utnämningen men Unesco:s beslut gör att vår argumentation får en större tyngd. Idag arbetar FSF helt ideellt vilket gör oss mycket sårbara. Om vi kunde få stöd för att kunna anställa en person på deltid så skulle vi kunna agera mer professionellt och strategiskt i våra myndighetskontakter.

Avslutningsvis vill jag tacka alla de i vår förening som lagt ner ett mycket stort arbete på utnämningen från Unesco. Utan er hade vi inte nått i mål.

Carin Walldin, Hälsingland

1. Vi kan ha det som ingång för att komma in på skolor, vända oss till de unga. Kan vi få ut barnen på fåbodvallarna vore det mycket värt.

2. Det kan göra kommuninvånarna stolta över vad de har, få dem att besöka sina vallar. Varje person som besöker en vall kan bli en ambassadör för fåbodrörelsen. Ju mer man pratar, berättar och sprider desto bättre.

3. Fler besökare på fåbodarna gör att brukarna får bättre avkastning för sina produkter. På sikt kan det göra att regelverket blir bättre anpassat till fåbodens villkor.

4. Mer utåtriktat arbete, sprida information. Bjuda in grupper, det behöver inte vara så stort och märkvärdigt. Göra checklistor på alla vi bör informera

5. De måste veta vad de nominerat oss till och ta ansvar för det. Skjuta till medel. Det här är en viktig kulturfråga.

Perjos Lars Halvarsson, Dalarna

1. Vi kan dra nytta av att vi blir mer synliga och fler kan komma att förstå fåbodbrukets betydelse. I kristider kan vår kunskap bli avgörande. Ta Ukrainas befolkning som exempel, att de klarat sig så pass bra beror till

viss del på att många är småbrukare och kan producera sin egen mat.

2. Det kan höja fåbodkulturens status. Synen nu kan vara att fåbodbruk är något kuriosasom folk håller på med ute i skogen när sanningen är den att vi producerar mat på det mest energieffektiva sätt som finns. Jag hoppas att det kan leda till att vi blir fler fåbodbrukare, helst då att yngre tar vid.

3. Att regelverken tar hänsyn till småbrukarnas villkor, att undantagen för fåbodars verksamhet fortsätter och utökas. Vi kan inte anpassa oss efter matjättarna.

4. Det vi pratar mycket om är att vi skulle behöva ha en person som på deltid kan samordna vår verksamhet. Vi kommer fortsätta jobba för det.

5. Att de har nominerat fåbodkulturen tyder på att de värderar vår kunskap högt. Då hoppas vi att det också kommer att avsättas medel för att fåbodkulturen kan leva vidare och utvecklas. Att vår kunskap kan spridas.

Åsa Regnander Dahl, Härjedalen

1. När vi ska föra fram vår miljö- och djurvänliga verksamhet i kontakter med myndigheter, andra organisationer och allmänheten.

2. När vår kultur lyfts in i "finrummet" kan det bli enklare att få medel och fåboddriften kan få ökad tyngd gentemot annan verksamhet i fåbodmarkerna.

3. Förutom att det kan ge en stolthet att föra ett viktigt kulturarv vidare, så kan det gynna den egna marknadsföringen och underlätta kontakterna med omgivningen, t.ex. förstärkt för mulbetesrätten.

4. Ett ansvar att förvalta utnämningen och intensivt jobb för att hålla kulturarvet vitalt. Detta kommer att kräva utökade resurser.

5. Att de skjuter till resurser både till förbund, fåbodbrukare och andra kulturbärare inom fåbodrörelsen. Att de ser till att myndigheterna i landet understödjer fåboddriften och underlättar för oss att bevara kulturarvet.

Erik Samuelsson, Jämtland

1. Vi ska blåsa upp det ordentligt, marknadsföra, ut på hemsida och i media.

2. Bra att vi har nått hit, jag hoppas att det kan förbättra regelverket för fåbodbrukarna.

3. Förbättras regelverket så gynnar det enskilda.

4. Det går inte att dra runt det här bara med ideella krafter. Det behövs mer insatser. Här uppe är det ofta konflikter mellan djurhållare och markägare, då skulle man behöva kunna ringa och få råd och stöd, få veta vad som gäller.

5. De måste förstå att det behövs pengar.

Ingela Kåreskog, Värmland

1. Uppmärksamma den så mycket vi kan, både genom vår tidning och i andra medier. Vi behöver få våra myndigheter att förstå värdet av detta och prioritera det. Vi behöver ansöka på många håll för att få bättre finansiering.

2. Det stärker statusen och fler kan upptäcka värdena som fåbodkulturen har, t.ex. mathantverk, djurhållning med utmarksbete, slöjd, lockrop, slätter och betesresurser.

3. Utnämningen visar att andra än vi själva ser fåbodbruket som viktigt att bibehålla och föra vidare. Förhoppningsvis kan den ge fler möjligheter till näringsutveckling.

4. Vi måste jobba mer i framkant och få våra myndigheter att förstå värdet. Vi behöver utveckla kontakterna med Norge, hitta finansiering för många projekt, få forskare att intressera sig för området. Genom klimatförändringarna och en orolig värld kan vi få förståelse för nyttan av fåbodbruket.

5. Att lobba kommer att bli allt mer viktigt. Kravet kan vara att beslutsfattare får besöka eller arbeta på en fåbod. Vi har gjort några lyckade inbjudningar till Dalarna och Värmland när riksdagsmän kom på besök. Mer av den varan behövs. Ett annat sätt är att genom programrådet påverka myndighetspersonerna till att förstå betydelsen av utnämningen.

Marika Kaspergård, Härjedalen

1. Börja samarbeta med Norge och dess Seterkultur, vilket också var grundtanken av Unescos bildande 1946: Samarbeta över landsgränser för fred och säkerhet. För mig är fåbodkulturen grundstenen i en hållbar livsmedelsproduktion som fungerar i både freds- och kristid.

2. Utnämningen skapar förutsättning att säkerställa fåbodkulturens bevarande och utveckling. Den kommer att skapa en större kunskapsspridning om fåbodkulturens historia, traditioner samt dess roll som livsmedelsproducent med minimalt användande av drivmedel och el.

3. Fåbodkulturen blir nu mer synligt bl.a. som en del i fjälljordbrukets årshjul. Lättare att bli accepterad som en levande jordbruksform. Vi tar med oss våra förfäders gedigna kunskapsbank in i framtiden.

4. I första hand skapa lättare och gynnsammare samarbeten med myndigheter och andra organisationer som NV, JV, LSS, regeringen m.fl.

5. Politiker och tjänstemän, på både kommunal- och riksnivå, ska vara pålästa inom sina styrande arbetsområden och se fåbodbrukets möjligheter och behov, och agera utifrån detta. Förstå att Sverige har allt från kust, inland till fjäll och på så sätt utnyttja våra naturresurser fullt ut. Involvera fåbodbrukarna, som besitter kunskapen, i beslut och i referensgrupper.

Jers Kristin Lissel, Värmland

1. Jag hoppas att detta ska kunna verka som en synliggörare av fåbodkulturen på ett större plan, vilket krävs för att den ska överleva bortom ett par generationer framåt i tiden.

2. En sådan här utnämning signalerar att något är värt att bevara och vilket kan innebära att fler får upp ögonen för att vi faktiskt än idag har levande, fungerande fåbodar. Vi står inför ett generationsskifte inom fåbodbrukandet och förhoppningsvis kan utnämningen locka nya att ta upp facklan.

3. Jag vet inte om det kommer göra så stor skillnad i den enskilda idkarens vardag, men däremot så är det ju fåbodbrukaren som är det som är levande i fåbodkulturen. Utan den stannar allt och blir museiverksamhet och det är ju för dem som vi i förbundet också verkar och kämpar för att få till bättre stöd och lagstiftning.

4. Styrelsen kommer arbeta fortsatt med att synliggöra och möjliggöra. Vi tror att utnämningen kan innebära fler möjligheter till ekonomiskt stöd. Jag, som redaktör,

hoppas att det även gäller stödmöjligheter för tidningen. Vi blir ju ännu mer förbundets ansikte utåt nu och då måste vi verkligen se till att vi bibehåller samma kvalitet vi haft tidigare, vilket kan vara svårt helt ideellt.

5. Att ställa krav om direkta pengar är ju tyvärr svårt, men vi kan istället verka för att lagstiftningen och tillgängliga stöd även passar fåbodbrukandet. Idag gör de ju allt som oftast inte det tyvärr.

Mårten Wikner, Jämtland

1. Vi ska skapa kampanjer för att öka medvetenheten och lyfta fåbodar som unika besöksmål för kultur- och naturturister. Använda statusen för att attrahera stöd från aktörer som vill stödja kulturellt och hållbart arbete. Skapa workshops, filmer och utbildningsmaterial för att sprida kunskap om fåbodkulturen.

2. Utmärkelsen kan öka intresset för att bevara och utveckla traditionen och bidra till att fåbodbrukare kan känna ökad stolthet och enighet. Fler resurser kan riktas till fåbodkulturen, såsom projektmedel och utvecklingsstöd och leda till kontakter med andra Unesco-listade kulturer och nätverk för kunskapsutbyte.

3. Fåbodbrukare kan använda Unesco-logotypen i sin marknadsföring vilket kan leda till ett ökat kundflöde. Möjlighet att delta i projekt eller utbildningar som kan stärka verksamheten. Fler möjligheter till stöd för renovering av byggnader, utveckling av produkter eller hållbar turism.

4. Styrelsen måste sätta en långsiktig strategi för att utnyttja utnämningen samt koordinera och driva projekt kopplade till bevarande och utveckling av fåbodkulturen, öka dialogen med myndigheter, turismorganisationer och andra aktörer. Vi ska använda utnämningen för att stärka politikernas och tjänstemäns intresse för fåbodkulturens överlevnad.

5. Vi måste kräva att regeringen prioriterar resurser för att säkerställa fåbodkulturens fortlevnad och även arbeta för lagar som skyddar fåbodbrukarnas rättigheter, tillgång till mark och traditionella metoder. Vi ska ställa krav på finansiering för bevarandet av kulturarvet och utveckling av hållbar fåbodturism och be om stöd för att marknadsföra fåbodkulturen internationellt, samt se till att fåbodbruket lyfts in i skolor och utbildningsprogram som en del av Sveriges kulturhistoria.

Och vad vinner fåbodkulturen på detta?

Reflektioner över en listning hos Unesco

Man kan alltid fråga sig varför fåbod- rörelsen har spenderat så mycket tid och kraft på att få ett internationell erkännande som immateriellt kulturarv. Kommer det att göra skillnad på gräs- rotsnivå? Svaret är enkelt, om än inte så klagörande: – Det beror på!

Att driva en sådan process är lite av ett vågspel. Det finns goda förutsättningar för positiva resultat om man förs upp på sådana listor, men det är viktigt att tänka att ingen- ting kommer gratis! Utöver risken att man bränner ut sitt engagemang redan under nomineringsfasen så är det största hotet att man glömmar att planera för att det faktiskt är en dag även efter ett beslut. Visserligen ska man i nomineringsblanketten beskriva hur man tänker sig trygga sitt kulturarv för fram- tiden, men det är ett stort steg att gå från en hypotetisk framtidsbeskrivning till ett faktiskt genomförande! Vilka aktiviteter ska göras under året, nästa år och året därpå? Vilka kan vara bra att samarbeta för att komma fram till win-win-lösningar? Och så vidare.

UNDBIK ATT BLI TAGEN PÅ SÄNGEN

En del av de grupperingar som har fått såda- na här positiva beslut har inte varit förbered-

da på att de faktiskt skulle bli listade – och då händer det inte särskilt mycket av sig själv!

Därför är det viktigt att fundera på vad man kan göra utifrån sin egen situation och sitt fåbodbruk och vilka man kan samverka med för att nå de målgrupper man önskar nå.

Att driva och trygga en verksamhet kräver resurser både finansiella och personella vil- ket således är en begränsande faktor för vad man kan göra. Även om Unesco inte vill att listningarna ska ha fokus på finansiell vinning så finns ofta en brist på pengar för genomförande. Med rätta typen av utåtriktad information och inramning så kan en nomi- nering används som ett argument för något högre priser på sina produkter, oavsett om det handlar om matvaror, andra alster eller upplevelser. För den enskilda fåbodbrukaren, vallmusikern, fåbodslöjdaren, mathantverka- ren, etc. finns möjligheten att synliggöra att det man utövar är något utöver det vanliga och därmed värt extra uppskattning, vilket kan motivera att entréavgift till fåboden och högre priser för produkter, guidning och andra aktiviteter kan vara aktuella. Besökaren ska veta att fåboden och fåbodkulturen är något åtråvärt!

STATLIGA MEDEL?

Man kan även drömma om ökade fåboder- sättningar och anslag från statsmakten för planering av aktiviteter för fåbodkulturen, men man ska nog inte räkna med det. Däre- mot kan man kanske förvänta sig att myndig- heterna lyssnar lite mer på förbundet i olika sammanhang, vilket kan leda till positiva sa- ker. Förbundet och olika föreningar kopplade till fåbodkulturen kommer efter en listning även att få lättare att söka vissa projektmedel, och bli mer attraktiv som samarbetspart för nya projekt. Det är en erfarenhet som andra har gjort efter listning. Men det kräver att förbundet deltar i det nationella och nordiska nätverket för immateriella kulturarv såväl som i andra samarbeten. Och vi ska absolut inte glömma en nära samverkan med vår närmaste internationella vän, Norsk seterkul- tur. Nu krävs att fåbodkulturen kavlar upp ärmarna, lyfter huvudet och blickar framåt. Det är först nu det börjar!

Håkan Tunón

Panoramaveien sett från Lisjordetsstølen i Vestre Slide, Norge. Foto: Hållpetters Maria Bergström

Fäbodens värden - ett kulturarv för världen!

Länge har vi från fäbodförbundet gått i väntans tider, många timmar har lagts ner på att forma, fila på, söka medel för, skapa och slutligen skicka in ansökan till Unesco om att svensk och norsk fäbodkultur skulle tas upp på den internationella listan för immateriella kulturarv.

Det har varit en flerårig process och ett pågående samarbete mellan arbetsgrupper från Norsk seterkultur och Förbundet svensk fäbodkultur och utmarksbruk. Man har utgått från kriterierna på ansökningsblanketten och trillskat och diskuterat fram vartenda ord och mening som skulle placeras på den minutiöst. Eftersom ansökan skulle ske på engelska var dessutom allt tvunget att översättas till det språket och att med det kunna besvara den svåraste frågan av alla: Vad heter fäbod på engelska?

Man landade till slut i att kalla det "summer farm" – sommarfarm – men lade i ansökan till ett "...at fäbod and seter" i anslutning för att få med de lokala namnen.

För att få igenom ansökan samarbetade de

båda nationella förbunden med dels Isof – Institutionen för språk och folkminnen och Kulturdepartementet. Det var till syvende och sist Kulturdepartementet som skickade in ansökan och detta gjordes i mars 2023. Huvuddelen av ansökan utgjordes, förutom blanketten såklart, av en film och utvalda fotografier som på ett tydligt sätt visade vad fäbodkulturen innebär och varför den är värd att bevara.

Man fick under resan stort stöd från Isof, som gav sina synpunkter och förslag och när allt sedan skulle lämnas in till regeringen gjordes detta personligen av Håkan Tunón från SLU, som även han varit otroligt involverad i själva utarbetandet av ansökan.

Och så, till sist, under Unescos möte för Immateriellt kulturarv, som hölls första veckan i december i Paraguay, röstade kommittén alltså ja till fäbodkulturens – vår – ansökan om att listas som internationellt immateriellt kulturarv. Dags att koka upp enbärssdrickan och slå klackarna i spåntaket!

ISO F

Institutet för språk och folkminnen, Isof, är en statlig myndighet som lyder under Kulturdepartementet och grundades av regeringen år 2006. Deras uppgift är att samla in, bevara och forska om dialekter, ortnamn, personnamn och folkminnen. De arbetar också med språkvård och språkpolitik med uppgift att levandegöra och sprida kunskap samt att ge råd i språkfrågor.

Sedan 2011 arbetar Isof med att utveckla konventionsarbetet avseende immateriella kulturarv i Sverige och för en nationell förteckning över immateriella kulturarv, Levande traditioner. Förteckningen finns att läsa på www.levandekulturarv.se och det står var och en fritt att ge förslag på en levande tradition som man tycker ska stå på listan.

Källa: www.isof.se

Nyckelharpan, ett år före oss

Den 6 december 2023, på Unescos möte i Botswana togs beslut om att lista nyckelharpan som immateriellt kulturarv i kategorin Goda Metodiska Exempel.

Nyckelharpan är en materiell artefakt, med i huvudsak två skilda immateriella delar. Hur den byggs och hur den används. I den immateriella kontexten innefattas, förutom själva byggandet och spelandet, också hur detta arv traderas vidare till kommande generationer. Det vill säga kurser, seminarier, spel, dansträffar och konserter. Nyckelharpan är ett instrument som bär på en lång historia.

I Mora finns en nyckelharpa från år 1526 som antas vara den äldsta bevarade. När det gäller dess ursprung är det lite omtvistat om den härstammar från Sverige eller Tyskland, men i nutid finns och spelas den sannolikt bara i Sverige och särskilt då i norra Uppland.

Folkmusiken är en viktig del av fäbodens kulturarv. Fäbodförbundet ser nu fram emot att knyta närmare band till föreningen Nyckelharpan. Bland annat så kommer en representant från dem att medverka på vår årsstämma i april.

Hållpetters Maria Bergström

Eric Sahlström, 1912-1986, den man som mer än någon annan förknippas med nyckelharpa. Som spelman och låtkompositör var han oförläpplig och genom sitt snille banade han väg för att folkmusiken kom att accepteras som en egen fullvärdig konstform.
Foto: Esbjörn Hogmark

Fäbodriksdag på Skålsjögården

I år hade turen kommit till Gävleborgs fäbodförening att anordna förbundets återkommande evenemang Färix och platsen blev den gamla längdskidsanläggningen Skålsjögården, mellan Svabensverk och Edsbyn längsmed riksväg 50.

Ett flertal av deltagarna anlände redan på fredagen och kvällen bjöd på samkväm i form av dalasäckpipa, horn och flöjt, sång och poesi – allt spontant och lättsamt. Olle Berglund bjöd på ölkorv av egna lamm och i restaurangen fanns tillhörande dryck att inhandla om man så önskade. Det blev många skratt och fina samtal innan sällskapet bröt upp för att vila upp sig inför den långa morgondagen.

Efter gemensam frukost på lördagsmorgonen flyttade man in i en konferenslokal på logen i en angränsande byggnad. Förbundets ordförande Peter Helander hälsade det dryga 30-tal åhörare som samlats där välkomna och berättade lite om Färix historia, som faktiskt sträcker sig längre tillbaka än förbundets egen, ända till den första fäbodriksdagen som anordnades i Klövsjö 1982. Sedan dess har fäbodriksdagen varit ett roterande event som växlat plats mellan de olika fäbodföreningar som under åren växt fram. 1994 och 2011 hölls den på självaste Skansen i Stockholm och förhoppningen är att genom att varje år hålla ett evenemang öppet för alla, oavsett medlen i förbundet eller ej, kunna synliggöra, skapa intresse och förståelse för fäbodkulturen bortom fäbodbrukarna och de som är engagerade i denna typ av livsstil.

Därefter tog Gun-Marie Swessar, representant för Ovanåkers kommun, vid. Hon berättade kort om kommunen vi befann oss i där man kan finna Kulturarv Hälsingegårdar och Biosfärområde Voxnadalen. Hon förklarade att man historiskt sett varit duktiga på att ta hand om djuren i Hälsingland och att om djuren mår bra, mår även människorna bra och på så sätt så växte även behovet för större gårdar fram.

– Det var fyra saker i samverkan som gjorde att just hälsingegårdarna blev det de blev, förklarade hon. Skogen, linet, fäboden och arvet. Med det sistnämnda förklarade hon att man i Hälsingland hade haft som tradition att låta arvet gå till den (son) som var mest lämpad att fortsätta driva den, oavsett om denne var först- eller sistfödd.

Invigningskortege till Dalasäckpipa. Foto: Jers Kristin Lissel

Carin Gisslén-Schönning, före detta sekreterare i förbundet, numera ordförande i Gävleborgs fäbodförbund GFF, välkomnade oss därefter å deras vägnar, som arrangör för evenemanget och påminde oss om att förbundet firar 20-årsjubileum i år samt att vi nu även äger rätten till ordet ”fäbod” i relation till livsmedel efter en lång kamp med Leksandsbröd. Hon lyfte även viktiga utmaningar för fäbodbrukare och förbundet framöver, som till exempel att stöd och regelverk idag inte är anpassade efter fäbodbruket, utan riktar sig till moderna storjordbruk.

Olle Berglund var sist ut att hälsa oss välkomna. Därefter berättade han om dagen tema, Fäbodbruk i samverkan, och vad vi skulle få ta del av som föll under det spektret.

FÅRSKALLARNA I JÄDRAÅS – IN VINO VERITAS!

Kan man äga får kollektivt, utan att dessutom inte veta något alls om får? Det var frågan som Peter från Stockholm och några kompisar ställde sig. Den hade kommit upp i samband med en diskussion om vad man kan göra för att minska hastigheten på bilar som kör genom byn Jädraås, där de bodde. Någon sa att får på vägen borde få folk att lugna ner sig, men de hade ju inga får! Vad som där och då började som en dålig idé silades ner genom ytterligare diskussioner över några glas vin, för att så småningom komma till en punkt där det plötsligt kändes som inte bara en möjlighet, men även en riktigt god idé och efter mångt och mycket bildades föreningen Fårskallarna.

Ett av problemen var pengar, men med 10 000 säkrade från en vindkraftsfond, inlånade får och stöd från den lokala grenen av Coompanion så konstituerade de sig. De beslutade sig för att skapa två olika typer av medlemskap: andelsägare och stödmedlem. Man hade som grundidé att en andel skulle innebära ett får och en målsättning om omkring 20 andelsägare. Man fick ihop hälften till att börja med, varav 7 bodde i Jädraås, 2 i Stockholm och en i närliggande Ockelbo. Som stödmedlem betalar man en viss stödagift, har rätt till att köpa föreningens produkter i andra hand, samt bli inbjudna att hjälpa till – en mjukstart om man så önskar med möjlighet att lära sig mer och prova på lite, innan man eventuellt tar steget till fullvärdig andelsmedlem.

Ines Larsson Lärke. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Färskallarnas grundpunkter i sitt kooperativa färagande och -skötande är att:

- vara en förebild för landsbygdsutveckling en stärkt lokalekonomi
- bidra till gemenskap och sammanhållning i byn
- erbjuda en miljömässigt hållbar produktion
- bidra till öppna landskap

Läs mer om deras projekt på farskallarna.se eller följ dem på facebook: Färskallarna i Jädraås

VÄSTTJÄRNSLINDANS KOLLEKTIVA FÄBOD

Utanför Mockfjärd i södra Västerdalarna ligger Västtjärnslindans fäbod. Där finns 51 stugor varav hälften är gamla fäbodstugor och övriga byggda omkring 1960-talet. Traditionellt fäbodbruk bedrevs på platsen till 1968. I slutet av 1990-talet ville 15 av stugägarna ta upp fäbodbruket igen. De skickade ut brev till övriga stugägare om sina planer och att om de inte ville ha djuren på sina tomter så var det deras ansvar att hålla dem ute. De fick ingen negativ respons alls, snarare tvärt om!

Till att börja med var de noviser, de kunde ingenting om mjölkning eller mjölkförädling. De förberedde sig genom att annonsera om att få lån kor, ha studiedag med inköpt mjölk och de lyckades få tag på en mjölkmasking genom P4 Dalarnas program Sök och finn. De gjorde många misstag på vägen, men 1999 kom så de första korna, 2 stycken till vallen.

De har idag arbetat fram en rigid rutin, där sommaren delas in i veckoscheman som delas mellan de som vill vara involverade. Under "sin" vecka får den ansvarige göra vad de vill med mjölken: göra ost, smör, messmör, syra den, dricka upp den eller kort och gott ge den till grisarna om man så önskar. Men korna måste tas hand om och mjölkas dagligen. De har under åren fått en bra ekonomi och kunnat bygga till ytterligare en stuga som är samägd och används till mjölkförädling, med extra övernattningsmöjlighet också i de fall de tagit in en extern fäbodkulla. De har ingen turism på fäboden och inte heller någon caféverksamhet eller försäljning av sina produkter.

Ytterligare föreläsare under dagen var Cooppanion Gävleborg, del av en rikstäckande organisation som ägnar sig åt att hjälpa framför allt samägda föreningar att komma från idé till verksamhet. Mer info om detta hittar man på deras hemsida coompanion.se.

Efter lunchen hölls kortare föredrag av Marika Kaspegård om grynöst/gumm, Birgitta Sundin på Eldrimner som berättade om opastöriserad mjölk, Annika Rudolfsson om sina försök att göra tjockmjölk av egen täte från tätört, Monica Johansson från SLU som jobbar med mjölkbakteriekulturer och Åsa Regnander-Dahl om slakt och reglerna därikring.

Tulpans. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Exkursion på Tulpans. Snett till höger i bild, iförd turkosgrön jacka ser vi Karin Ungman, ägare till gården Tulpans. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Därefter var det dags för dagens stora höjdpunkt, fäbodriksdagsförhandlingar som avslutades med extra årsmöte. På det senare röstades de nya stadgarna igenom. Vill du läsa mer om dem, hittar du dem på förbundets hemsida www.fabod.se.

Efter ett kortare uppbrott bjöds sedan hela sällskapet på helstekt lamm med potatissallad och hälsingeostkaka med hjortronsylt till efterrätt där Ovanåkers kommun stod för kostnaden och kommunalråd Yoomi Renström gjorde oss sällskap.

När solen sedan sänkte sig över skogarna hölls det vallmusikonsert med fäbodpoesi med Victoria Törnqvist, Eva Rune, Karin och Magnus Kolterud samt Melker Brodin på en tillfälligt konstruerad utomhusscen dekorerad med trasmattor. Kvällen var magiskt vacker och åhörarna satt som förtrollade – ett mer passande avslut på en lång och informationsrik dag är svårt att tänka sig.

DAG 2

Efter frukost samlades vårt sällskap så åter, denna gång iklädda friluftskläder och vandringskor. Stefan Olander ledde oss den ett par kilometer långa vandringen till Brattskures fäbodvall. Stefan förklarade att namnet "brattskure" kom från att terrängen var "brant skuren" där, med höjder som reste sig åt båda håll. Därefter togs en avstickare för att beskåda Ovanåkers kommuns äldsta tall, som troligen har ett par tre hundra år på nacken.

Stefan visade på sin expertis och lyckades leta fram ett flertal ovanliga ängssvampar i en kohage innan det var dags att återvända till Skålsjögården och lunch.

Efter lunchen begav vi oss till Tulpans, en mycket vacker gård som ligger i ett Natura 2000-område. Markerna sköts under överinseende av Länsstyrelsen då området är rikt på rödlistade arter. Granne med Tulpans ligger gården Mickels som ägs av Sigvard Hansson. Sigvard är den person som sedan 60-talet hävdar markerna och hållit landskapet öppet, in alles slår han ett nittiotial åkrar. Sigvard var på plats på Tulpans och fick då emotta en nominering till Biosfärområde Voxnadalens miljöpris 2024 för sitt arbete med att sköta markerna. De som nominerat var FSF och Föreningen Finnskogsriket. En vecka senare tog styrelsen i Biosfärområdet beslut om att årets pris går till Sigvard.

För mer info: www.farskallarna.se <https://biosfarprogrammet.se/biosfar/voxnadalen/>
www.coompanion.se

Vandring till Brattskure fäbodar. I förgrunden ser vi Anders Johansson från Länsstyrelsen Gävleborg, Bratthols Karin Persson samt Stefan Olander, ordförande i Gävleborgs botaniska sällskap Foto: Hällpetters Maria Bergström

Brattskure fäbodvall. Foto: Jers Kristin Lissel

Brattskuretallen. Tallen mäter mer än 360 cm i omkrets. Foto: Stefan Olander

Vallmusikonsert. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Under fäbodriksdagsförhandlingarna i Skålsjö den 21 september beslutades bland annat om att ett öppet brev om förbundets ställningstagande till användandet av virtuella stängsel, så kallade No fence, skulle skickas till Jordbruksverket. Brevet i sin helhet kan du läsa nedan.

FÖRBUNDET SVENSK
FÄBODKULTUR
OCH UTMARKSBRUK

Öppet brev till Jordbruksverket

Dags för Jordbruksverket att ta sitt ansvar och leverera?

Regeringens utredare Elisabeth Nilsson har haft uppdraget att ta fram förslag till att minska antalet bestämmelser på djurskyddsområdet och införa mera flexibilitet i myndighetens föreskrifter. Utredningen är klar och Jordbruksverket ges i uppdrag att på tretton punkter förenkla regelverket. Ett av de tretton förslagen lyder, "Både virtuella elstängsel och fysiska elstängsel ska omfattas av undantaget från förbud mot elektrisk utrustning som ger elektrisk stöt".

Bra, detta skulle i ett slag skapa möjlighet att utveckla ett betessystem som ger fler djur på skogen och på andra marker.

- Betesdjuren bidrar mer än annat till en mycket hög bindning av kol och till en betydande utveckling av biologisk mångfald. De kan med andra ord hjälpa till både i klimat- och miljöarbetet.
- Fler djur kan hållas på marker där fodervärden på minst fyra miljarder står outnyttjade.
- Det skulle ge förutsättningar för en ökad livsmedelsproduktion av mat med hög kvalitet i form av mejeriprodukter och högvärdigt kött med nyttiga fettsyror.

Systemet med virtuella stängsel är idag väl prövat. Så här skriver SLU i maj 2023: "Naturbetesmarker är en av våra mest hotade och artrika naturtyper. Här trivs mängder av örter, fåglar, fjärilar och vildbin. För att den biologiska mångfalden ska bestå behövs betande djur. Men vanliga fysiska stängsel är dyra och kräver mycket underhåll. Nu testas därför virtuella stängsel för andra året i följd på en gård i norra Uppland. Försöket är det första i sitt slag på nötkreatur i Sverige. Och resultaten är lovande.

I stället för fysiska stängsel i landskapet får djuren ett halsband som är uppkopplat mot både GPS- och telenätet. Ljudsignaler talar om för djuren var hagens gräns går. Tekniken öppnar upp för ett mer flexibelt och naturvårdsanpassat bete. Områden med orkidéer och andra beteskänsliga växter kan undantas från bete i den virtuella hagen fram till att växterna satt frö. På samma sätt kan häckningsplatser för fåglar stängas för bete under häckningsperioden.

– Med virtuella stängsel blir det billigare och enklare att ha djur i naturbetesmarker, som ofta är steniga och svåra att stängsla. Den nya tekniken kan revolutionera djurhållningen och det behövs när Sverige ska restaurera stora arealer naturbetesmark och nå målen i den

restaureringslag som just nu förhandlas inom EU, säger Jenny Jewert, jordbruksexpert på Världsnaturfonden WWF."

Utöver de fördelar med virtuella stängsel som SLU och WWF tar upp så kan systemet hjälpa fäbodbrukarna att undvika skador och olyckor genom att hålla djuren ifrån rovdjursrevir, vägar och järnvägar. Ibland behöver vi också hindra djuren från att gå in på privata marker.

Jordbruksverket ansvarar för tillstånd och regler för att använda elström i stängsling av hagar. Förbundet *Svensk fäbodkultur och utmarksbruk* är bekymrade över myndighetens senfärdiga arbete i frågan. Vi anser att forskningsläget nu är tillräckligt för att kunna godkänna virtuella stängsel också i Sverige och att Jordbruksverket nu måste ta sitt ansvar för att vi ska kunna utveckla arbetet med mera bete på skogen och de marker där den biologiska mångfalden är verkligt hotad.

Vi vill kunna använda virtuella stängsel redan sommaren 2025. Nu är det dags att Jordbruksverket levererar!

Antaget vid Fäbodriksdag vid Skålsjögården
2024-09-20--22

Skogsbetande kor på Nyvallen, Järvsö. Foto: Hällpetters Maria Bergström

”Va ruoligt ed ir at ed kam je daja upi Näsbjär jessn” – eller hur?

Eva Rune är en av våra mest kända folksångerskor. Längtan efter fåbodliv har ljudit som en ton i bakgrunden under hela hennes liv och märkts i hennes musikaliska skapande. Nu har hon blivit fåbodkulla - på riktigt.

Redaktionen träffar Eva på Näsbergs fåbodar i Vämhus socken i Mora. Utsikten är milsvid och vacker på det sätt som gör alla beskrivningar klyschiga. Här köpte Eva en fåbodvall för tre år sedan och i somras tog hon hit får som fick beta. Det var första gången på många år som det gått djur på Näsberg.

Vi ber Eva berätta om sin resa hit.

– Det började i ungdomen med att jag var praktikant på en getgård i Hälsingland. De hade ett fyrtiotal djur och drev eget mejeri. Där blev jag helt frälst på getter! Sedan gick jag en fyraveckors utbildning på Rättviks lantbruksskola, kursen var helt inriktad på fåbodbruk och syftade till att få fram avbytare. Praktiken var förlagd till Östra Grunubergs fåbod och på Torrlid. Jag fascinerades av den obrutna traditionen av fåbodbruk. Jag älskade det, det var underbart.

GAV UPP OCH BYTTE SPÅR

Trots kärlek och längtan till småbrukarlivet valde Eva sedan en annan väg.

– Jag började inse att jag inte kunde fortsätta den banan, inte där och då. Jag kom från en helt annan familjebakgrund, utan fåbod- eller jordbrukskopplingar och jag kunde inte se hur jag skulle gå vidare. Det blev musiken i stället. Jag hade gått folkmusiklinjen på Bollnäs Folkhögskola och sökte sedan vidare till Musikhögskolan i Stockholm. När jag kom in där så tog livet en annan vändning. År 1996 flyttade Eva sedan till Göteborg, bildade familj och kom att bo där i mer än tjugo år.

– Mitt liv blev mera urbant, en annan värld än tidigare. Men i musiken har jag ändå varit fokuserad på kulning, horn och folkvisor, så fåboden följde mig hela tiden.

ETT FÖRSTA STEG TILLBAKA

Något inom Eva drog och lockade, något började komma upp till ytan.

– Det var nog att jag ville få in en fot i Dalarna igen. Mina föräldrar bor här och jag åkte ofta upp och hälsade på dem, men jag ville bygga upp något eget.

År 2007 köpte Eva därför ett sommarhus i Övertånger, och dryga tio år senare lämnade

hon Göteborg helt och hållet. I Övertånger började hon att engagera sig i den omgivande ängsmarken, lärde sig slå med lie och att hässa.

– Först gjorde jag det ensam, sedan bjöd jag in folk att vara med i slåtterlag. Att slå med lie blev som ett beroende, jag ville bara öka dosen. Jag började också känna att jag ville vara med i ett sammanhang, att arbeta mer tillsammans med andra.

Tanken på att kunna återvända till fåbodlivet växte sig starkare, inte minst därför att Eva i samband med sina turnéer ofta sjungit och kulat i fåbodmiljö.

– Under årens lopp har jag träffat många människor som har egen fåbodstuga och då har jag alltid känt att de var så lyckligt lottade, tänk om jag också skulle kunna få bo på en fåbod...

NÄSBERG

Eva började titta efter annonser om fåbodar. När så Valters stuga på Näsberg blev till salu hajade hon till.

– När jag såg bilderna visste jag direkt att det var rätt ställe. En sak som hade stor betydelse var att husen inte hade renoverats, de var orörda. Bingo. Köper jag inte det där så kommer jag att ångra mig i hela mitt liv, tänkte jag och slog till. Så Valters stuga blev min och jag stod där med två fåhus. Det var bästa grejen och första gången i mitt liv jag kunde ha djur själv, på riktigt.

Men som på många andra vallar hade Näsberg med åren blivit mer av en fritidsby, här betade inga djur och ägarna fick kämpa mot sly och igenväxta ytor. Några av ängarna sköttes med medel från Länsstyrelsen och

Valters stuga, Näsberg. Foto: Hällpetters Maria Bergström

Näsbergs fåbod, Vämhus. Foto: Hällpetters Maria Bergström

enligt deras instruktioner, så där kunde inga djur beta förrän efter slåttern. En del bybor hade också en tveksam inställning till att ha djur på fåboden.

– Man förklarade för mig att för ett antal år sedan hade någon tagit dit får och att ”de sprang omkring hur som helst, bajsade överallt och åt upp alla pelargoner”. Det där med att ha djur verkade alltså inte så populärt. Själv var jag nyast i gänget och kom från Falun, det var inte riktigt läge att säga att ”nu ska vi ha djur igen.”

Eva såg över sina egna marker och efter att ha rådfrågat några fårägare kom hon fram till att betet skulle räcka till cirka sju tackor om hon också kunde använda en del av allmänningen.

– Jag tog hjälp av Inger Wiklund på Grejsans fåbod med att formulera ett brev till årsmötet i Näsbergs fåbodförening. Syftet med brevet var att jag ville förankra min idé om att låna in får och ha dem ordentligt inhägnade. Jag var tydlig med att jag själv skulle ta ansvar för arbetet och även att jag med egna medel skulle köpa in nödvändig utrustning. När jag fick svar från dem, blev jag jätteglad. De ställde sig positiva till min idé och att en del av allmänningen fick tas i bruk.

FÖRBEREDELSE

Som nybörjare hade Eva många funderingar kring fårhållning. Praktiska frågor, hur drar man nätet kring rösen, diken och buskar och vad behöver man för utrustning?

– Jag fick hjälp av Olle Berglund från Fåbodförbundet. Han kom hit med fem rullar nät som jag kunde få låna och visade mig hur ska skulle sätta upp dem och hur det var smartast att dra hagen. Han tipsade mig

också om vilket aggregat, batteri och solceller som bäst skulle passa mina behov.

Får lånades in av Anna-Karin Bennberg från Bäck i Värmland och den 23 juli släpptes sju tackor i hagen på Näsberg. En månad senare var det dags för hemfärd igen efter att tackorna blivit förbokade till nästa sommar. Fåren lämnade efter sig renbetade ytor, men inte bara det, de har bidragit till ett ökat engagemang på fåboden. Något att samlas kring.

– Många har hjälpt till med både stort och smått. Somliga erbjöd sig att ställa upp om jag till exempel behövde åka i väg någon dag. Det har kommit upp folk från andra sidan byn, personer som jag inte hunnit lära känna ännu, och de har velat titta och klappa fåren. Många säger att det är så roligt att marken runt Valters stuga ser så fin och välskött ut igen och alla verkar vara helt inställda på att vi ska fortsätta att ha får.

Och tar man en titt på sociala medier kan man se hur många bybor har lagt ut bilder på fåren och skrivit positiva kommentarer om de fyrbenta gästerna.

Alldeles särskilt glad blev Eva av några ord som fölls på klingande Värmlandsmål av en gammal god vän till Valter ”Va ruoligt ed ir at ed kam je daja upi Näsbyr jessn” vilket betyder vad roligt att det kommit en vallkulla till Näsberg igen.

Hållpetters Maria Bergström

Läs mer om Eva och hennes musik på www.evarune.se

Eva Rune med fiol. Foto: Mats Jacobs

STARTA UPP

Evas berättelse är ett bra exempel på det som var fåbodriksdagens tema – att vi ska samverka, arbeta tillsammans. Ta hjälp av andra. Då blir det dubbelt så roligt och hälften så svårt.

Här är Evas fem bästa tips för den som vill starta upp.

- Förankra idén hos bysamfälligheten.
- Var tydlig med ansvarsfördelning, i synnerhet kring djurens välfärd.
- Ta reda på så mycket du kan om just de fåren det gäller, deras beteende och behov.
- Tag hjälp av andra som har mer erfarenhet, våga fråga
- Vad gillar fåren för lockbete? I händelse av rymning, ha en hink till hands med lämpligt gott.

Projekt med skolbarn på Kårebolssättern: Synliggöra och uppleva kulturarvet

Föreningen Värmlands Säterkultur, FVS, är en regional förening inom Förbundet Svensk Fäbodkultur och utmarksbruk, FSF. Föreningen har som syfte bland annat att för eftervärlden bevara och visa upp sätrarnas kulturskatter och traditioner och att verka för kunskapsöverföring och erfarenhetsutbyte. Ett led i detta har varit att anordna en årlig Sätterrunda där sätrarna i Värmland har fått möjlighet visa besökare sitt kulturarv. De flesta besökarna har varit äldre och därför ville föreningen testa ett projekt med att nå skolbarn.

FSF anordnade under 2024 en kurs i hur man arrangerar fäbodläger för barn och unga, och tog i samband med det fram en lägermanual. Tack vare detta inspirerades föreningen att göra en ansökan till Riksantikvarieämbetet och ansökan beviljades. Genom projektet ville föreningen att skolbarnen skulle få besöka en säter och uppleva säteraktiviteter, och att de dessutom skulle få knyta kontakter med hembygdsföreningens verksamheter och ta del av deras fotosamlingar.

Valet föll på Stöllets skolan i Torsby kommun som har förskoleklass till årskurs 5. I dess relativa närhet ligger Kårebolssättern. Under hösten 2023 besökte föreningens ordförande Ingela Kåreskog årskurs 2-3 då de efterfrågade berättelser om det lokala kulturarvet. Det framkom önskemål att alla skolbarnen ville besöka en säter.

Bekymret var att beslutet om beviljandet kom i slutet av maj månad och att vårterminen slutade i början av juni. Därför förlades projektet till början av höstterminen.

Resan till Kårebolssättern skedde 4 september. Då hade den ordinarie säterverksamheten

upphört, men säterkullan Anna-Lena kom och hon hade med sig fyra dvärggetter och mjölk. Gräddor hade inköpts så att både ystning och smörtillverkning kunde göras.

Skolbilen gjorde en extra tur till sätern. Behjälpliga var totalt åtta personer, lärarna inräknade. Antalet skolbarn hade detta läsår utökats med elva elever, så totalt var det 34 elever. Många av eleverna var nyinflyttade och kom från Nederländerna, Tyskland och Danmark, och det var bra att medhjälparna kunde översätta från värmländska till svenska.

Förutom att vara med på ystning och att kärna smör och hälsa på getterna, fick eleverna gå två och två och leta typiska saker som finns på en säter, inne i husen och ute på valen. De letade till exempel efter ok att hämta vatten med, ystkärl, smörkärna, näverlur och hässja. De fick också gå en tipspromenad med frågor om säterverksamheten. Till lunch fick de äta korv med bröd, dricka kallkällvatten och äta fäbodknäcke med hemgjort smör. Dagen gick mycket fort och vi hade tur med vädret, för det regnade både före eleverna kom och efter att de rest.

Del två i projektet var att besöka hembygdsgården, vilket skedde fyra veckor senare och eleverna fick åka skolbuss även dit. Besöket inleddes med en uppdelning av eleverna i fyra grupper som bytte för besök på fyra stationer. En station handlade om att sätta en nål på en karta för den by man bodde i och att också leta efter en säter som tillhör byn. Kartan var från 1938 och hade röda hemmansgränser, och på den var alla sätrarna namngivna. Dessutom fick eleverna testa att tyda dialektord. Två kolumner fanns att para ihop orden med, och om man lyckades kunde man översätta en hel mening.

Den andra stationen handlade om att besöka och klappa får och fjällkor, vilka betade strax utanför hembygdsgården. På den tredje stationen fick man göra en boll av ull och måla på takstickor, och på den fjärde stationen fick man spela memory. Det fanns gamla bilder från hembygdsgårdens fotoarkiv på sätrar och nytagna med samma perspektiv. Detta för att eleverna skulle se vad som hänt på ca 70 år med husen och miljöerna.

Till lunch denna dag hade hembygdsförening gjort "revpannkaka" (raggmunk) med ling-

onsylt och fläsk, en rätt som gjordes vanligen när man hade tagit upp potatisen på hösten. Men innan eleverna fick sätta sig så fick de gå in klassvis och leta reda på en bild på det hus de bor i. I bygden finns en bok med alla gårdar i byarna från 1950-talet. De bilderna hade kopierats och till de elever som bodde i nyare hus valdes mor- och farföräldrars gård eller grannarnas. Detta för att se vilka skillnader som skett under åren, men också för att upptäcka att alla hus i bygden har namn. Dagen avslutades med glass som hembygdsföreningen bjöd på.

Veckan efter besökte de båda ordförande för Värmlands Säterkultur och hembygdsföreningen skolan för en utvärdering. Sammantaget tyckte alla att det hade varit roligt och mest hade det nog varit att vara bland djuren. De ville gärna göra mer sådana saker. Eleverna hade i skolan sett några filmer som finns på youtube däribland filmen som är inlämnad till Unesco i arbetet med att bli ett immateriellt kulturarv. Eleverna hade också gjort målningar från besöken. Till sist delades ett diplom ut för goda kunskaper om sätrar och om hembygden Norra Ny till varje elev.

SLUTORD

Projektet behövde en hel del planering för att kunna genomföras. Tack vare att föräldrar involverades i planeringen fanns kunskapen om vad som kunde vara lämpliga uppgifter.

I och med att många elever var nya, både i språket och skolan, var det viktigt att arbeta i grupp och att vuxna fanns att fråga. Att nyttja fotomuséets alla säterbilder visade sig inte vara alldeles lätt. På 70-80 år hinner mycket förändras. På de sätrar där fotografen hade kännedom om husen fungerade det bra, men de andra visade sig vara mycket förändrade. Därför kan vi se projektet som en början till en fortsatt dokumentation med dialog ihop med personer som har god kännedom om respektive säters historia. Hembygdsföreningen har under våren haft en studiecirkel där man granskat och kommenterat fotomuséets bilder. Det resulterade i framtagandet av en fotokalender men också en resa till en av bygdens sätrar, Gammelsäteren.

Projektet har visat att samarbete mellan föreningen Värmlands Säterkultur, Norra Ny hembygdsförening och Stöllets skolan ger mersmak. Svårigheten är att säterverksamhet bedrivs huvudsakligen under sommarlovet. Intresset hos eleverna och lärarnas positiva inställning gör att kontakter kommer att tas för att fler elever kan få besöka sätrar och hembygdsgårdar.

*Ingela Käreskog
Föreningen Värmlands säterkultur*

Jo Jonsvallen - ett framtidsprojekt

För några år sedan fick Bäckedals folkhögskola Jo Jonsvallen som en överlåtelse från Stora Enso. Nu renoveras fåboden, och drömmen är att i framtiden även kunna ha djur på vallen.

Fåboden, som ligger i Älvros i Härjedalen, består av nio byggnader/hus och är sedan 2001 klassat av Riksantikvarieämbetet som byggnadsminne. Länsstyrelsen Jämtland/Härjedalen har hittills beviljat 300 000 kronor för renovering. Steg ett var att lägga plåttak för att tillfälligt skydda byggnaderna mot regn. Plåten skall sedan bytas mot trätak. Ett av husen är i behov av nya syllstockar och två av byggnaderna behöver riktas då de med tiden blivit sneda och sjunkit ner i några hörn.

Bäckedals folkhögskola sitter inne med rätt kompetens för att hantera renoveringen på ett kvalificerat sätt då ett av skolans profilområden är kurser i hållbart hantverk och byggnadsvård. En av de tidigare lärarna i traditionellt hantverk, Mats Almlöf, har tillsammans med en underleverantör varit ansvariga för de inledande arbetsmomenten. På sikt kommer elever på skolan att kunna utföra vissa uppgifter som en del i sin undervisning.

– När man har en äldre byggnad som de här byggnaderna på fåbodvallen måste man jobba väldigt försiktigt då de ofta är sköra, uppger Mats Almlöf.

I början av september fick fåbodtidningen en inbjudan från skolan att följa med på ett studiebesök till vallen. På plats fanns lärare tillsammans med ett tiotal elever från allmän

linje. En av dem, Jonathan Blässar, blev mycket intresserad av miljön.

– Första gången jag fick höra att skolan fått en fåbod av skogsbolaget så tänkte jag direkt att "hoppas att den kan bli levande igen med betande djur". Och nu när jag är här så blir jag väldigt imponerad av byggnaderna. Jag skulle vilja veta allt om hur de användes förr, var stod hästen och hur många djur de hade och sådant.

Jonathans intresse för fåbodliv väcktes tidigt i livet. Hans farmors mamma hade djur på Vasselvallen i Särna och när han själv flyttade upp till norra Dalarna år 2013 var steget inte långt att närma sig fåbodkulturen.

– Min första kontakt var med Alf Sjäden på Hedbodarna i Älvdalen där jag kom att hjälpa till en del. Sedan tillbringade jag tre somrar hos Stig Spånberg på Foskdalsvallen i Särna.

Nu bor Jonathan i Ytterhogdal och har för närvarande lagt fåbodintresset på hyllan.

– Andra saker har kommit emellan. Men jag hoppas att det kan öppnas en möjlighet för mig att komma tillbaka till någon fåbod. Jag har lärt mig kärna smör, men vill gå vidare med andra mejeriprodukter. Speciellt så vill jag lära mig att göra norsk gamalost men jag vet inte vem som kan lära ut det.

Jonathan Blässar.
Foto: Hällpetters Maria Bergström

Jo Jonsvallen. Foto: Hällpetters Maria Bergström

En annan önskan som Jonathan har är att Jonsjonsvallen ska få liv igen.

Så vad säger nya ägaren, Bäckedals Folkhögskola, om vallens framtid. Vad har ni för planer? Vi ställer frågan till Åsa Vilhelmsson, hantverkslärare på skolan.
– Vi vill använda vallen i alla våra utbildningar, inte bara i hantverksutbildningarna där vi har kurser inom smide, skinnberedning, byggnadsvård och så vidare utan även på allmän linje i ämnen som svenska, historia och naturkunskap. Kursen Hållbar kunskap utgår från ett småskaligt gårdsbruk med djurskötsel, odling, skogsbruk, hantverk och förädling. Eleverna får följa årstidernas växling och utföra sysslor som hör till för

att driva en gård under ett år. Jo Jonsvallen kommer att bli ett bra komplement till exempelvis praktik på Lillhärjeåbygget.

Skolan har också en vision om att det ska kunna gå betande djur på vallen.
– Vi är inte riktigt där ännu, uppger Åsa, det är mycket som måste falla på plats innan vi tar det steget. Vi behöver prata med fastighetsägare runt omkring och vi måste också göra stugan beboelig så att man kan vara där och ha tillsyn över djuren. Men visst, det är klart att vi vill se Jo Jonsvallen som den levade fåbod den en gång var.

Hällpetters Maria Bergström

Lotta Rosborg och Inga Björk, lärare på Bäckedals Folkhögskola. Foto: Hällpetters Maria Bergström

OST MED VIKINGARÖTTER

Gamlost eller ibland gammelost är en norsk syrad mögelost med rötter från vikingatiden. Gammelost görs även i Sverige, särskilt då i Härjedalen och angränsade län vid norska gränsen.

Osten är något grymig med en fyllig skarp smak och låg fetthalt. Den tillverkas av syrad skummjolk utan tillsats av löpe och mognar utifrån och inåt. Osten lagras, oftast länge, och vanligen i jordkällare

Osten har fått sitt namn från den gammalmodiga tillverkningsmetoden där ostmassan ympas med svampmycel, *mucor mucedo*. Den har hög proteinhalt och innehåller fyra gånger mer glutamat än vanlig hårdost, något som ger gamlasten dess umamismak.

EFTERLYSNING!

Finns det någon som kan lära Jonathan att göra gamlost? Kontakta redaktionen så förmedlar vi kontakt.

Stöd fåbodkulturen

Förbundet samlar den svenska fåbodrörelsen och verkar för att bevara, främja och utveckla fåbodarna, fåbodkulturen, fåbodbruket och övrigt utmarksbruk. Vi vill också främja byggnadskultur, kulturarv och traditionell kunskap, samt bibehålla betesrättigheter som resurs och som framtida möjlighet för fåbodbrukare och ägare av jordbruks- och skogsfastigheter. Tillsammans blir vi starkare och kan driva våra intressefrågor bättre. Som medlem får du också den här tidningen i din postlåda och blir uppdaterad om vad som är på gång.

Bli medlem...

Du behöver inte vara aktiv fåbodbrukare för att bli medlem, det räcker med att du har intresse för de frågor som förbundet driver och stöder våra intentioner.

Betala i så fall in avgiften om 300 kronor till Förbundet Svensk Fåbodkultur, du blir då medlem både i förbundet och den eventuella regionala förening du vill tillhöra. Vilka regionala föreningar det finns hittar du på sidan två, längst ner i vänsterspalten. Vill du betala för ytterligare en familjemedlem blir summan 200 kronor högre, alltså totalt 500 kronor. Betala din avgift till Bg 5243–8538 eller Swisha 123 109 20 22. Enklarest scannar du QR-koden här bredvid i swishappen.

Vill du fortsätta att få tidningen i din postlåda? Betala då in din medlemsavgift för 2025.

Information om oss, de regionala fåbodföreningarna, stadgar och medlemskap finns i redaktionsrutan på sidan två och på vår hemsida **www.fabod.se**

FÖRBUNDET SVENSK
FÅBODKULTUR
OCH UTMARKSBRUK

Fäbodseminarium i Riksdagen

Den 13 november bjöd förbundsordförande Peter Helander, tillsammans med Lars Mejern Larsson (S) och Ulrika Liljeberg (C), in till ett möte i riksdagshuset med fäbodkulturen i fokus. Omkring 30 personer deltog i evenemanget. De var både från fäbodnäringen och likväl från länsstyrelsen, museiverksamhet och kulturnäringen. Efter en kort introduktion om fäboddar och vad de faktiskt är, tog Håkan Tunón från SLU vid och berättade i korthet om ansökan till Unesco gått till och vad utnämmandet kommer innebära. Vi tittade också på filmen som ansökan är baserad på.

Marika Kaspegård hade med sig hemgjord gumm/grynost, som vi skrev om i förra numret av tidningen, fäbodsmör, messmör och både mjukt och hårt tunnbröd. Dessa delikatesser fick man ta för sig av när man hade möjlighet under föreläsningarna. Därefter fick vi höra kort från ISOJ, inte bara om vår utnämning, men också om vilka andra kulturarv som har fått samma utnämning, eller finns listade på den nationella listan.

En representant för Sveriges Hembygdsförbund visade en presentation av fäbodslöjd, som ju är en del av själva kulturen och Ingela Kåreskog visade kort på hur Eldrimner arbetar med att utbilda blivande fäbodidkare i till exempel ystning och smörkärning, samt hur de kämpar för att få opastöriserad dryckesmjölk godkänd till konsument.

Innan avslutande fråge- och diskussionsrunda bland åhörarna, bjöd Lena Willemark på folkmusik i form av fiolspelning och kulning som gick rakt in i hjärtat och sannolikt gav merparten av åskådarna gåshud som varade långt in på eftermiddagen.

Många kloka ord och tankar utbyttes denna kalla oktoberförmiddag.

Läs mer om det som diskuterades på
www.levandekulturarv.se
www.eldrimner.com
www.hembygd.se
www.iso.se
www.biodiverse.se

Förbundsordförande Peter Helander hälsar välkommen. Foto: Jers Kristin Lissel

Ansökningsfilmen visas. Foto: Jers Kristin Lissel

Mathantverk av Marika Kaspegård serverades. Foto: Jers Kristin Lissel

Ystningskonsten – ett kulturarv många vill lära sig

Tidigt i våras utlyste Annika Rudolfsson på Krype fåbod i Hälsingland och Birgitta Sundin från Eldrimner inte mindre än fem ystningskurser. Det var flest kvinnor och några män, från främst det närliggande området, men även från mer långväga destinationer, som anammade kallelsen om att lära sig lite om hantverket ur en mer traditionell synvinkel. Platserna till samtliga tillfällen fylldes nästan omgående.

Den första kursomgången hölls i maj, den sista i september och dessa två tillfällen förlades på Rönningens bygdegård. Övriga kurshelger hölls på Krype fåbod. Kursernas fokus var på att ysta opastöriserat med en så bra råvara som möjligt. Man fick lära sig hur man styr med mjölksyrabakterier, bland annat för största möjliga säkerhet och näring – allt för att bevara mjölkens alla goda egenskaper.

Efter långa samtal om djurvälstånd, mjölkens innehåll och värde, kunde man konstatera att korna saknas på betesmarkerna och gårdar där man kan köpa opastöriserad mjölk är en bristvara.

Man gjorde under kursen studiebesök hos Gill i Mo, utanför Söderhamn, som levererar sin färska ko-ost till ICA Trönö. Gill och Lars-Erik tillhör de få kvarvarande mjölkbönderna i trakten som även förädlar själva i eget mejeri. Gill lärde ut om vilka koraser som har bästa ystningsmjölken. De har för ändamålet införskaffat ett exemplar av rasen Braun Swiss, vars mjölk även sägs tålas av mjölkallergiker.

Jers Kristin Lissel

Glad ysterska. Foto: Annika Rudolfsson

OPASTÖRISERAD MJÖLK – VAD GÄLLER?

I Sverige får man bara sälja eller skänka bort opastöriserad mjölk direkt på gård, ej i detaljhandel eller på REKO-ring. Man får max lämna ut 70 liter opastöriserad mjölk per vecka och varje utlämningstillfälle måste dokumenteras både med datum och mängd.

Leverantör av opastöriserad mjölk direkt till konsument är ansvarig för att mjölken är säker och inte medför risk för människors hälsa. Mjölken får inte förorenas eller utsättas för annan skadlig påverkan innan den levereras.

Utöver detta, måste även producent av opastöriserad mjölk, precis som alla andra bönder, uppfylla de allmänna hygienkraven för primärproduktion och produktionsanläggningen, men även de särskilda hygienkraven och kvalitetskriterierna för opastöriserad mjölk.

Källa: Länsstyrelsen

Till minne av Lotta Wiringe – 1964-2024

Lotta Wiringe. Foto: privat.

Det är med stor sorg och bestörtning som vi i början av november fick besked om Lotta Wiringes hastiga och för tidiga bortgång. Vi inom fåbodrörelsen, eller som vi säger i Värmland, sätterverksamheten, kommer att sakna hennes engagemang och kunnsighet.

Tack vare dessa kände vi trygghet i att hon var vår representant i Viltförvaltningsdelegationen och kunde föra vår – fåbodbrukarnas – talan. Detta visade hon bland annat prov på när hon såg till att viltförvaltningsdelegationen lade sitt möte på Kårebolssättern i augusti. Genom detta kunde ledamöterna få en inblick i förutsättningarna för att bedriva sätterverksamhet. Under Sätterundan 2023 och 2024 visade och berättade hon för besökare om hur man skyddar sig från rovdjursangrepp. Hon hade dessutom med sig ett helt björnskinns med huvud och ramar, men också varg- och loskinn, tassar och spillning, material som hon lånat av Länsstyrelsen.

Lotta var under många år revisor i Förbundet svensk fåbodkultur och utmarksbruk. När den regionala föreningen Värmlands sätterkultur bilades var det en självklarhet att hon skulle ingå i dess styrelse.

Vi kommer att sakna Lotta och hennes klokhet, och vi sörjer inte bara hennes frånvaro, utan också att hon inte får dela vår glädje när vi står inför att UNESCO utnämner Sveriges och Norges fåbodkultur/sätter till ett immateriellt kulturarv.

Symboliskt ger vi henne en fåbodkrans – en krans för ett välkomnande till en annan sättervärld.

*Förbundet svensk fåbodkultur
och utmarksbruk
Föreningen Värmlands sätterkulturs
styrelse, genom Ingela Käreskog,
ordförande*

Fäbodtidningen – ett framgångsprojekt. Men hur gör vi nu?

Nu är fäbodkulturen upptagen på Unesco:s lista över mänsklighetens immateriella kulturarv. Därmed har tidningen du håller i handen gått från att i huvudsak vara en medlems-tidning till att bli den främsta kommunikationskanalen för att sprida information om fäbodväsendet som kulturarv. Det ställer krav och nu har vi mycket att leva upp till.

För min del började det hösten 2018. Dåvarande ordförande, en för mig okänd man, ringde och frågade om jag kunde ta åt mig ett frilansuppdrag. Han ville att jag skulle komma och "skriva lite" om fäbodriksdagen som skulle gå av stapeln om någon vecka. Jag hade aldrig hört ordet "fäbodriksdag", inte hört talas om fäbodföreningen och än mindre om deras tidning. Men fäbodkulturen i sig hade alltid intresserat mig. Dessutom är jag av naturen vetgirig och det här var något nytt. Jag tittade i kalendern och såg att dagen var fri. Jag lovade, om än med viss tvekan, att ta mig an uppdraget. Säkert dåligt betalt, och förmodligen skulle det regna.

Så kom det sig att jag, den 21 september, steg upp tidigt och åkte de tolv milen som krävdes för att komma till Kättboåsen söder om Mora. När jag sent om sider rullade hemåt tänkte jag att det här var det bästa jag gjort på länge. Helt rätt grej för mig.

FÄBODRIKSDAGEN

Vad var det som hände? Jag tror att det som slog mig först var mötet med människorna, inte minst då kvinnan som drev fäboden. Alla jag mötte var så entusiastiska och trevliga, o-coola typer i positiv bemärkelse. Inga attityder, bara helt vanliga genuina människor som brann för det som de höll på med – fäbodkultur och att hålla liv i kunskapen. Det var ingen stor skara, kanske ett tjugotal personer. Med tanke på att föreningen bara hade cirka fyrtio medlemmar på den tiden så var faktiskt uppslutningen femtioprocentig. Kommunal-

rådet i Mora inledningstalade och programmet följdes av intressanta ämnen.

"Ett uppdrag av den här digniteten – att vara huvudansvariga för att kommunicera det immateriella kulturarvet, låter sig inte göras på ideell basis"

Jag insåg snabbt att fäbodkulturen var ett skolboksexempel på hur man komma till rätta med många av vår tids ödesfrågor.

Pennan gick varm. Här fanns hur mycket som helst att skriva om. Och det gjorde jag, det som skulle vara "skriva lite" fyllde i stort sett en hel tidning.

Sedan rullade det på. Första numret av tidningen kom ut 2018. År 2019 kom tidningen ut med två nummer, året efter utökade vi till fyra nummer och så har det fortsatt. Samtidigt ökade medlemsantalet snabbt, från drygt 40 till 400 på ett par år. År 2021 övergick riksföreningen till att bli ett förbund som samlar hela fäbodrörelsen i Sverige under samma paraply. Eftersom tidningen fick en spridning långt utöver antalet medlemmar var den inte längre en ren medlemstidning. Det viktiga var i stället att nå ut till så många som möjligt om de värden fäboden har som materiellt-biologiskt- och immateriellt kulturarv.

STEGET VIDARE?

Under en följd av år har vi alltså kommit ut med fyra nummer om året av tidningen Svensk Fäbodkultur. Fram till 2023 har vi haft ett årligt bidrag från Naturvårdsverket. Detta har naturligtvis inte täckt våra kostnader. Alla skribenter har arbetat på ideell basis, det enda uppdrag som

avlönats med ett blygsamt belopp är rollen som redaktör. Vi har drivits av iver, entusiasm och en känsla av att det vi gör är viktigt.

Att fäbodkulturen listats av Unesco som ett immateriellt kulturarv är ett kvitto på att vi gjort rätt.

Nu vill vi nu höja kvaliteten på tidningen genom att anlita fler professionella skribenter och fotografer. Ett uppdrag av den här digniteten – att vara huvudansvariga för att kommunicera det immateriella kulturarvet, låter sig inte göras enbart på ideell basis.

Den politiska agendan har gjort att inga sökbara medel för närvarande finns att tillgå hos Naturvårdsverket. Vi har ställt en ansökan till Kulturrådet om "produktionsstöd för kulturtidskrifter" och hoppas att de ställer sig positiva till vår ansökan.

Att jobba med den här tidningen har för oss inblandade varit en resa från nästan ingenting till att nu stolt kunna vara den främsta kommunikationskanalen för att sprida information om fäbodväsendet som kulturarv.

Hällpetters Maria Bergström

Hällpetters Maria Bergström. Foto: Maria Hansson

Kungligt konvolut vid Unescofirande i Oslo

Det var med pompa och ståt som Norsk seterkultur bjöd in till att fira Unesco:s upptagande av skandinavisk fäbodkultur som ett immateriellt kulturarv för mänskligheten på Sentralen i Oslo. Förbundet svensk fäbodkultur och utmarksbruk var representerade av ordförande Peter Helander, sekreterare Ingela Kåreskog, valberedare Björn Liedfeld, Hans Johnsson från Föreningen Värmlands säterkultur, samt undertecknad.

Firandet inleddes med uppläsning av en särskild hälsning från ingen mindre än Norges drottning Sonia som gratulerade och önskade alla samlade en riktigt fin säterfest. Därpå hölls tal av Norsk säterkulturs ordförande Siv-Beate Eggen, vår egen Peter Helander, föreläsning av Norske stjärnkocken Andreas Viestad och forskare i biologisk mångfald Erik Gomez-Baggethun.

Efter en kortare paus fylldes salen på en människor från Norsk bunadstradition, som även de nu tagits upp på samma lista som fäbodkulturen – samtliga klädda i en uppsjö av norska folkdräkter, och sedan följde en stund där det bjöds på plockmat med sätertema, såsom lefser, pultost och rakfisk, folkmusik, ytterligare tal och allmänt mingel. Glädjen dansade i luften och många samtal och goda kontakter knöts under kvällen – ett perfekt avstamp för nästa steg där vi tillsammans med Norge för fäbod- och säterkulturen in i framtiden.

Jers Kristin Lissel

Melk är religion. Stjärnkock Andreas Viestad föreläser
Foto: Jers Kristin Lissel

Ingela Kåreskog tar för sig av sätermaten, i bakgrunden redaktör för Norsk seterkulturs tidning Øystein Skjæveland. Foto: Jers Kristin Lissel

Folkmusik med kulerska och hornbläserska.
Foto: Jers Kristin Lissel

Delar av Norsk säterkultur och Förbundet svensk fäbodkultur och utmarksbruk firar utnämningen av Unesco på Sentralen i Oslo. Foto: Øystein Skjæveland

Norsk seterkulturs Katharina Sparstad håller välkomsttal
Foto: Jers Kristin Lissel

Representant från Norsk bunadstradisjon.
Foto: Jers Kristin Lissel

Boktips!

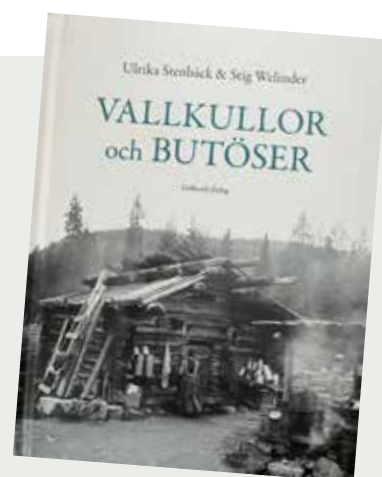
VALLKULLOR OCH BUTÖSER - ULRIKA STENBÄCK OCH STIG WELINDER

Boken är en antologi av en samling essäartiklar skrivna mellan 2005 och 2016.

Dessa fokuserar på vallkullorna och butöserna, alltså fäbodjäntor från Dalarna och Jämtland och deras leverne. Artiklarna innehåller både ögonvittnesskildringar, historiskt material och dialoger, samt slutsatser dragna ur gedigen forskning utförd av de båda författarna.

Detta kanske inte är lättläst sommarläsning att ägna sig åt på solsemestern, men boken är ack så viktig i dagens fäbodsverige och ytterst läsvärd.

ISBN: 9789178445455, pris: 219-289 kr. Utgiven av Gidlunds förlag.

Trött fäbodkulla av Victoria Törnqvist

Skrika vill hon
när de gång på gång säger:
- Åh, här har ni det väl lugnt och skönt!
Men som en snäll värdinna
ler hon trovärdigt
och frågar artigt
om de vill ha
socker eller mjölk i kaffet
Skriket fastnar i sumpen,
någon hostar lite,
men säger ändå:
- Åh, just så här ska kokkaffe smaka,
kan vi få påtår?
"Jag har inte ätit, jag måste skura golvet,
hugga ved och koka färdigt messmöret"
- Varsågod, kära ni, såklart att ni får påtår!
"Jag har knappt sovit, jag är så trött,
jag orkar inte mer"
- Ta en kaka till! Den är hembakt.
"Jag måste diska ostformarna, ösa upp messmöret
och plocka enris innan det är dags att mjölka igen"
- Ta det lugnt ni och njut av fridfullheten,
ja, visst är det skönt här!
"Jag får skynda mig sen, när de har gått,
kanske att jag hinner,
om jag inte vilar nåt idag heller"
- Ta nu en påtår i lugn och ro!
- Tack snälla du, vilken rofylld stund!
Bakom knuten,
när de äntligen har gått,
håller hon ut kaffesumpen